

se«. To zavrača Berneker, SEW I 391, ki ne podaja nobene razlage. Machek, Slavia XVI 175, misli na sti. *kšápati* »Enthaltsamkeit üben; sich kasteien«. Zavrača ga Mayrhofer, EWAI I 286, ki izhaja iz *ksapayati* »zerstört, vernichtet« (= slov. *chapati*?). Štrekelj, JA XXVII 43, opozarja na pomensko enako csl. *ošajati se*, *ošavati se*, *ošajavati se* »abstinere« poleg *chajati* »curare«, sln. dial. *šavati se česa*, *ošavati se* (dol., kor.), a k temu sln. *ošaben* »nadut«. Pri tem ne smemo pozabiti na sln. *hábatí*, *habljáti*, *habriti se* »bahati se«, *háber* »ošaben« (Pohlin), tudi *habriv*, *hábra*, *habrún*, *habrivec* »bahač«.

Vse te pomenske odtenke najdemo tudi v *držati se* vsaj v pogovornem jeziku in ni potrebno, da bi videli v njih posebno besedno družino. Izločiti je treba samo *pohábiti* »poškodovati«, kar primerjajo z lit. *skóbtí* »kisati« (Brückner, KZ LI 238; Machek, Studie 89) ali z gr. *kōphōs* »stumpf, taub« (Petersson, KZ XLVII 280; JA XXXV 365); druge poskuse razlage glej Vasmer, REW III 224.

Refleksov za psl. *gabati*, *gabno^{Nti}* in za njegovo ekspresivno varianto *habati* je torej v slovenščini toliko, da smemo suponirati kakšen — danes pozabljen — ostanek tudi v Prešernovem jeziku.

Alenka Šivic-Dular

Filozofska fakulteta v Ljubljani

14

Bolg. **glavež** »zaroka«, mak. **glavež** »pogodba za najemno delo; zaroka«, sh. **uglava** »dogovor, pogodba«

Berneker¹ ima pod geslom **golva* tudi bolg. *glav^ъ* »pogajam se, najemam koga (se)«. Enako povezavo ima Mladenov². Najnovejši bolgarski etimološki slovar³ to mnenje povzema, le gradivo še pomnoži: tako *glaven*, *glavež* »zaroka«, *glavim (se)* »najemam (se) za slugo«, *glavnik / oglavnik* (tudi) »zaročenec«, *glavnica / oglavnica* »zaročenka«, *oglavuvam* »zaročam«. Glagol *glaviti* s prefiksi, a brez pomena, navaja tudi Skok⁴, prav tako pod *glava*. Drugi etimološki slovarji, kolikor mi je znano, tega ne obravnavajo. Povezava je glasoslovno brezhibna, po pomenski plati pa opazamo nekakšno odstopanje.

Beseda *glava*, povezujejo jo z besedama *gol* ali *želva*, je v slovanskih jezikih razvila bogato družino. Nekatero besede te družine so povsem domače, nekaj pa je kalkov iz različnih obdobj, zlasti po grščini, latinščini in nemščini (npr. *po-glavje*, *glava*, *glavnica* itd.). Najstarejše kalke s to podstavo srečamo že v cksl. Bilo bi preobsežno navajati vse gradivo iz vseh slov. jezikov. Naj naštejemo le glavne pomenske skupine: 1. del človeškega ali živalskega telesa; 2. sinonim za bistrost, pamet; 3. oseba (moška ali ženska) ali žival; 4. sprednji ali najpomembnejši del česa, od tod vodja, poveljnik, gospodar; 5. debelejši del česa, t.j., kar ima oz. dela zadebelino; 6. od tod dosti rastlinskih ali živalskih poimenovanj; 7. deli orodij ali naprav; 8. izvir kot zgornji del tekoče vode. Nekakšna

¹ E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1908—1913, str. 324-5.

² S. Mladenov, *Etimologijski i pravopisen rečnik na bŭlgarskija knižoven ezik*, Sofija, 1941, str. 100.

³ V. Georgiev, I. Grŭbov, J. Zaimov, S. Ilčev, *Bŭlgarski etimologičen rečnik*, I, Sofija 1971—, str. 344.

⁴ P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I, Zagreb, 1971, str. 567.

izjema so južnoslov. *za- / u- glaviti* »zagozditi«, *zaglavak / zaglavka* »klin, zagozda«, *zglavak* »sklep«, ki je po Skoku, *ibid.*, 566-7, postverbal glagola *razglaviti* po odpadu začetnega *ra-*.

Iz povedanega sledi, da na začetku omenjene besede po pomenu izstopajo iz tega sistema. Nekaj podobnega je v makedonščini; Rečnik na makedonskiot jazyk, I, 98, *passim*, prinaša naslednje besede: *glavi (se)* »najeti koga (se) za delo za določen čas«, dial. »zaročiti (se)«, *glavež* arh. »pogodba za najemno delo«, dial. »zaroka« (slednji pomen ima tudi dial. *oglav*, v nasprotju z *oglav* ali *oglamnik*, *-mn-* je nastalo iz *-vn-*, ki je v zvezi z besedo *glava*), *glavežnica / -ik* dial. »zaročenka / -ec«, *glavenik / -ica* »sluga, najemni delavec, ki dela za stanovanje, hrano in določeno količino pridelkov, za določeno vsoto ipd.«, *glavedžika* »ženska, ki pripravi nevestine starše na pravo snubitev«. V enakem pomenu so vse te besede prefigurane tudi z *u-*. Ni pa po navedbah znano, v katerem makedonskem narečju se to govori.

Tudi sh. gradivo, ki ga povzemam po ARj.⁵, *passim*, je precej bogato. Že zgoraj sem omenila splošno sh. *u- / za- glaviti (se)* s pomenom »učvrstiti, utrditi, zabiti što u što«: *Da uzmu kamenje i uglave (t.j. stave) na mjesto, gdje je bilo predjašnje kamenje. Na Glavčini je ona jama u koju se uglavi spica.* Najdemo še *razglaviti* »razstaviti, razpahniti, razbiti«, *priglaviti* »pritrđiti, priplesti nogavici stopalo«, *izglaviti* »izviti, iztakniti«⁶ itd. Iz »južnih krajeva« (pripominjam, da Elezovičev Rečnik kosovsko-metohiskog dijalekta, 1932, ne pozna niti enega primera s poménom »pogajati se«), posebno iz Črne gore z južnim dalmatinskim primorjem in Hercegovine bom pritegnila nekaj besednega gradiva, zapisanega bodisi v zadnjih sto letih na terenu bodisi v srbskih srednjeveških pravnih in trgovskih listinah ali drugih zapisih. Po pogostnosti zapisov lahko sklepamo, da je šlo za dokaj žive besede.

Uglava »ugovor, pogodba«: (*Kad uvrijedjeni pristane na mir*) *tada odmah biva uglava* (t.j. dogovarjanje, pogajanje, op. A. Š.-D.) *o kmetovima. Dolazi prosac sa još dva bratstvenika u udavačkoj kući na uglavu t.j. da uglave ili ugovore; uglavar* »tako se zove jedan od četiri sastanaka ili ugovora za ženitbu«; *uglaviti* »odlučiti, odrediti, ustanoviti, ureći, ugovoriti da nešto bude«: *Kako jest6 uglavil6 š Ćimi roditel6 car6stva mi*; »nagovoriti, uvjeriti«: *Starac sve opravi i nadje ključara, kojega uglavi, da mu grad otvori.*; »poučiti, uvjeriti, utuviti komu u glavu«: *Uglavi ih na taki način, da učini . . . da ga primaju s velikom časti*; refl. tudi »odlučiti se, zavjeriti se, obećati«: *I takoz se uglavi car6stvo mi Dubrovčanom6, što im6 kto struje ili uzme v6 zemlji car6stva mi, vse tozi da im6 plati car6stvo mi.* Zanimiv je primer: *Učenicí ovo velmi dobro uglavili su se i zato više . . . ne pisnuše.* V ARj. je pojasnilo »razumjeti«, zdi pa se mi, da je bolje izhajati iz »prepričati se«. Po razlagi v ARj. gre v vseh zgornjih primerih za prenesen pomen prek »pri-/u- trđiti«. Iz Stona, iz Della Belle idr. je znan *priglaviti* »pri-kričati / -kričiti« (*Svijem sam veće puta ljubežljivo priglavio, da smo na ovijem svijetu za malo vrijeme.*) še z nekaterimi redkejšimi pomeni, ki pa ne odstopajo bistveno od pravkar naštetih (vštevši pomen »pritrđiti«: *Budući tako zavratali klinac i priglavili.*) Glagol *preglaviti* pomeni le »ono što je uglavljeno (npr. svadbu) drukčije uglaviti«. Od tega nekoliko odstopa *glaviti, glavim*. Po ARj. naj bi

⁵ Rječnik hrvatskoga ili sprskoga jezika, JAZU, Zagreb, 1880—.

⁶ Jurančić, Srbohrvatsko-slovenski slovar, Ljubljana, 1953, *passim*.

bil nastal od *uglaviti*, torej po dekompoziciji. To bi bilo načelno mogoče, toda v tem primeru bi se morala glagola skladati v vsem, razen v vidu. Ker pa je drugače (*glaviti* s pomenom »nakričivati kome što«: *Koju opeta sve tančine od izdajstva uči i glavi.*, *Dvadeseti i sedam puta se (David) povrača i glavi*; Zašto je u vijeke milosrdje njegovo.; s pomenom »ugovarati«: *Isprosimo li, glavice vjeridbu i kad da je pristenjujemo. Glavio sam da prodam patrijara Latinima.*) in ker ne najdemo nobenega primera s pomenom konkretnega pritrjevanja, zabi-janja klina ipd., lahko to neujemanje vzamemo za dokaz, da je *glaviti* povsem drug glagol. Imel je tudi prefigirane podstave, a so se prekrile s samo prefigiranimi v pomenu »zagozditi; razčleniti«. Pa tudi pomenov »nakričivati kome, pri-kričiti« ne bi bilo mogoče pojasniti, če bi sprejeli razlago ARJ⁷.

Ni povsem jasno, ali lahko pritegnemo tudi *uglavak* »ono, što se uglavi, odredba, zaključak, odluka« kot »tisto, kar je dogovorjeno, sklenjeno« ter bolg. *uglaven* »tisti, ki je povezan s sodno kaznijo, kazenski« in rus. *ugolovnyj* »kazenski, kriminalni«, kar se je razvilo tudi v pomen »sodišče« (Vasmer⁸ slednje pojasnjuje iz strus. *golova* »glava« tudi »umorjeni«, ne priteguje pa bolg. oblik)⁹.

Miklošič¹⁰ ima tudi cksl. *uglava* »dogovor, pogodba«.

Opraviti imamo torej s precej obsežno besedno skupino, ki se je zaradi glasovne podobnosti in pomenov, ki jim je mogoče najti stičišča, pomešala s tisto od be-sede *glava*. Katero pomensko predstavo moramo pritegniti, če že pritegnemo v obravnavo vse to gradivo? Doslej so, kot smo videli, izhajali iz istega korena, kot je v besedi *glava*. Glagole govorenja bi bilo zasilno mogoče pojasniti prek *glava* »človek, mož« (prim. sln. *moževati*), vendar pa bi v tem primeru težko nastala raba z ženskim spolom: *S kim si glavila sastanak?*¹¹ Druge tri pojme (zaro-ka, pogodba za najemno delo, dogovor), ki imajo temeljni pomen »pogodba, do-govor«, bi se dalo izpeljati iz pomena »pritrčiti, utrditi« (prim. tudi *zglavak* »sklep«, nastal lahko iz pomena »kjer sta pritrjeni, povezani dve kosti« — ali pa je to že drugotno iz prvotnega pomena »zadebelina«). Tak razvoj je doživel npr. lat. *pactum*, glagol *paciscor*, nastal iz ide. korena *pāk- / *pāg'- »pritrčiti, speti, stakniti, sklopiti«¹². Čeprav je ta razlaga mogoča, se mi zdi bolj prepričljivo izhajati iz ide. korena *gal- »klicati, kričati«¹³. Ta koren

⁷ Primerjajmo denominativ *kliniti* -im impf. »nakričivati« (Vuk, Lika) iz neohranjenega *klin* (ohranjena je le prefigirana oblika *uklin* »prokletstvo«); nastal je iz podaljšanega *klōno*, *klēti*, izgubil pa se je ver-jetno zaradi homonimije. Skok, ERHJ, II, Zagreb, 1972, 97.

⁸ M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, III, Heidelberg 1958, str. 171.

⁹ Težave povzročajo tudi zahodnoslov. oblike. Slovník staropolski, II, 429, ima besedo *glowić się*, a nas napoti k *globić* »vsiljivo prositi, zahtevati« proti dial. *globik* »klin«, *globić* »klin zabijati« in tudi »pove-zati, spojiti sod z obroči« (Karłowicz, *Slovník gwar polskich*, I, 86). Slednje se ujema s sh. *zglob* »sklep«, kar izpeljujejo iz ide. *gel- »sprjemati (se), nekaj okroglega, kroglastega« itd. (Pokorny, 360, Słowski, 291). Skok, I, 563, izhaja iz ide. *gelebh- »strgati, praskati, s praskanjem izdolbsti«, t.j. iz istega korena kot pri žeb. Machek², 168, pa č. dial. *hlobiti* »prositi« povezuje z lit. *glabōti* »tolaziti«. Fraenkel, I, 155, pa lit. *glabōti* »shraniti, tolažiti« povezuje s polj. *globić* »klin zabiti, pritiskati, speti, pritrčiti«, č. *hlo-biti* »zagozditi, zakliniti«.

¹⁰ F. Miklošič, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Dunaj, 1862-65, str. 1035.

¹¹ Ob tem zbujajo pozornost gr. *kephalaioō* tudi medialno »na kratko posnamem, povzamem v malo besedah, navajam glavne točke« poleg »bijem po glavi« (prim. *kephalé* »glava, gospodar, življenje, lopov; najvišji, skrajni del, vrh, kraj, rob, konec«), ki je očitno v zvezi z *kephalaion* »najpoglavitejše, bistvo, glavna reč, jedro, posnetek, obseg«; nem. *behaupten* »trditi« razlagajo z »kazati se / nastopati kot gospodar«, razumljenim kot »uspešno se braniti napada« in dalje »mnenje braniti, na njem vztrajati« (Kluge¹⁷, 6); let. *galvuōt* »porok biti, jamčiti in galvenieks tudi »porok, talec« je lahko v zvezi z *galva* »glava«, ker gre za poroštvo z glavo, t.j. življenjem talca; zvezo z *galva* ima verjetno tudi *galvuōt* »behaupten« (Mühlen-bach-Endzelin, VIII, 596).

¹² Walde A. *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, 1910, str. 551-2.

¹³ J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern 1949-59, str. 350.

v slov. jezikih ni neznan. Registriran je v dveh oblikah: redupliciran slov. **gol-gol-* (prim. cksl. *glagoljo*^N, *glagolati* »govoriti«, *glagol*^B »beseda«, rus. dial. *gologolit6* »klepetati, šaliti se«, č. *hlahol* »beseda, jezik«, *hlaholiti* »govoriti, blebetati«)¹⁴ ali pa slov. **gol-s-* (cksl. *glas*^B *glasiti* / *glašati* / *glasovati* »zveneti«, rus. *golos*, *golosit6* »glasno govoriti, peti«, ukr. *holosyty* »oznaniti, razglasiti«, sh. *glas* »zvok, poročilo, vest«, *glasiti*, polj. *głosić* »razglasiti«, staro *głasać* »klicati, klicati si, bedeti« itd.)¹⁵.

Pri domnevi, da je tudi *glaviti* iz tega korena, se opiram na dvoje:

1) Po moje se tako povsem dobro pojasni ne le pomen »pri- / na- kričiti«, temveč cela skupina glagolov govorjenja z vsemi pomenskimi odtenki: pomeni »dogovoriti se, nagovoriti (koga, da nekaj stori), prepričati koga (t.j. z govorjenjem, pregovarjanjem doseči, da kdo kaj verjame)« se zelo lepo lahko razvijejo v »poučiti«, »obetati«. *Uglava* torej ni nič drugega kot »z dogovorom zagotovljena reč« in tu v bistvu ne gre za poseben pomenski prenos;

2) če bi pri besedi *uglava* »dogovor« že izhajali iz »tisto, kar je utrjeno«, bi prekršili eno temeljnih pravil: izhajali bi iz genetično oddaljenejšega jezika.

Slovanski jeziki kažejo pri izražanju pojma »pogodba« neko zakonitost. Najpogosteje se tvorijo iz zveze prefiks + glagol govorenja. Podajanje celotnega besednega gradiva tega tipa, kar ga imam v mislih, bi bilo tu preobsežno, morda celo nepotrebno. Zato bom opozorila samo na del, ki se tudi pomensko ujema z *glaviti* : č. *usmlouvati* »pogajati se za kaj«, *smlouva* »pogodba, dogovor«, *namlouvati* »na- / pre- govarjati, snubiti«, *domluviti* (tudi) »dogovoriti se, pogoditi se«; polj. *umowa* »pogodba«; rus. *ugovor* (tudi) »sporazum, soglasje«, *ugovorit6sja* »dogovoriti se, sporazumeti se«, *uslovit6sja* »isto«, *usloviye*, *dogovor*, *dogovornik* »delavec, ki dela po dogovoru«, ukr. *ugovor* »dogovor«, brus. *ugovory* »prepričevanje, prepričanje«, sh. *ugovor* »pogodba« mak. *uslov* »pogodba«, *zgovor* »sloga, ujemanje, dogovor«, dial. »uglavljivanje veridbe«; bolg. *dogovor* »dogovor«, *ugovarjane* »isto«; sln. *zgovor* »dogovor«, celo »zaveza«, *dogovor*, *ugovoriti si* »izgovoriti si, pridržati si«. Zelo zanimivo je ob tem sln. *pogajati se* impf. od glagola *pogoditi se*, ki pomeni ne le »razpravljati, dogovarjati se«, temveč dial. tudi »začarati, uročiti«. Ni pa povsem jasno, kakšna so bila medsebojna razmerja, t.j. časovna in prostorska razporeditev vseh naštetih besed.

Če torej upoštevamo vse doslej omenjeno, potem je jasno, da je treba izhajati iz nekega neohranjenega slov. samostalnika, nastalega iz ide. **gal-ʷo-*, s pomenom, ki ga je težko natančno določiti, ki pa se je moral gibati v pomenskih mejah »klic, glas, beseda«. Iz tega bi nastal glagol i-jevske vrsti (tip *glaviti*), iz njega pa vsi prefigurirani glagoli in šele iz le-teh novi samostalniki. Z ide. stališča **gal-ʷo-* ni nič izjemnega. To tvorbo poznajo tudi keltski jeziki: kimrijsko *galw* »klicati, pozvati«, srbret. *gatlu* »klic, poziv«. Postavlja se vprašanje, ali lahko govorimo o novi slov.-kelt. izoglosi ali je podobnost naključna. Čeprav ni povsem jasno, kdaj bi bili Slovani in Kelti lahko sosedje, nas presenetljivo glasovno in pomensko ujemanje sili k domnevi, da ne gre le za naključje. Slov.-kelt. paralele sicer niso pogostne, niso pa izjemne¹⁶.

¹⁴ Gl. op. 1, str. 321.

¹⁵ Gl. op. 1, str. 323.

¹⁶ Porzig, Gliederung des indogermanischen Sprachgebiets, 1954, 135d.